

SOBOTNA PRILOGA

Pogled z Alfe Centauri

Č

e bi recimo kaka razvita civilizacija zunaj našega osončja poslala raziskovalno ladjo, ki bi pristala le na eni ali dveh po naključju izbranih točkah našega planeta, bi v skrajnih primerih, ko bi se spustila v Saharo ali pa v kako cvetoče, urbanizirano velemesto ZDA, Japonske ali Zahodne Evrope, došla povsem drugačne izsledke o isti Zemlji: v prvem primeru, da je to vroča, pušta in nenaseljena pokrajina brez opaznih znamenj razvoja, v drugem pa, da je gosto naseljen svet s prebivalci, ki vendarle kažejo neko raven civilizacije. Skratka, v zadnjem primeru bi bila to povsem druga, pa vendar ista Zemlja; da bi dobili tudi po znanstvenih merilih objektivno sliko našega planeta in njegovih prebivalcev pa bi morali naši galaktični obiskovalci seveda raziskati vzorec vsaj 100 krajev na našem planetu.

In kaj ima vse to skupnega z nami in našo državo? Vsaj v gospodarskem ali socialnem smislu bi na Saharo lahko nalezeli marsikje: v krajih, kakršni so Štore, Jesenice in nasploh železarska okolja, Trbovlje in podobni, kjer o revščini poleg stavk in vsega drugega pričata tudi zelo zanesljiva kazalca: nizek odstotek prodanih družbenih stanovanj in visok odstotek podjetij, ki ne plačujejo več nikakršnih računov. Podobno puščavo in svino bi našli tudi ponekod v Mariboru in povsod tam, kjer navadni ljudje plačujejo za preteklo zmote politikov, direktorjev in samih sebe.

Neka druga Slovenija pa se je ta teden prikazala tudi na slovesni otvoritvi novih prostorov Ljubljanske borze: ljubljanski trg kapitala je v sicer majhnih prostorih, ki pa so polni postmodernističnega glamourja in izjemno oblikovani, tako da notranja oprema vsaj po prefinjenosti zanesljivo presega tisto, kar smo videli na sicer mnogo večjih borzah v Tokiu, Frankfurtu ali na Dunaju. Na borzi se je tudi tokrat trlo bolj ali manj ambicioznih, uspešnih in bogatih ljudi, s šampanjcem so nazdravljali politiki, poslanci, brokerji in novopečeni biznismeni, med slednjimi tudi taki sunjljivega slovesa. Prostor borze so sicer last ene od naših bank, znane po ne ravno poceni stanovanjskih posojilih in kot je dejal nekdo iz njene bančne konkurence: ne pozabite, da je vse to moral nekdo plačati...

Neka tretja Slovenija se je v zadnjih dneh – v parlamentu in strankah – dogajala ob razpravi in sprejetju proračunskega memoranduma za prihodnje leto. Ta razprava je sicer ena od glavnih postav do končnega cilja, sprejetja proračuna za prihodnje leto, do njega pa bo naša država glede na zdajšnji timing prispela najverjetneje januarja, če ne celo februarja prihodnje leto. Vse zdajšnje javne diskusije in zakulisni dogovori o proračunu bodo kajpak zgolj tratenje časa, če ne bo parlament sprejel vsaj 30 zakonov, ki naj bi urejali predvsem polnjenje, nekaj manj pa tudi praznjenje državne blagajne. Brez teh zakonov, še zlasti tistega o plačah, se bodo zdajšnje proračunske projekcije sešule. To je treba vedno znova zelo jasno povedati. Poleg tega bo po razpravi o memorandumu v prihodnjih tednih sledila še zelo podobna, v mnogih primerih celo enaka razprava o samem proračunu. Razlika bo v tem, da bo ta – recimo ji »prava« – proračunska razprava zanesljivo še precej bolj žolčna, ker bo takrat moralo biti znano, koliko denarja naj bi dobila posamezna ministrstva in s tem tudi posamezni proračunski porabniki. Glede na sprejeta dopolnila k memorandumu, ki po nekaterih ocenah povečujejo porabo za okoli osem milijard tolarjev, je mogoče, da se bo za okoli pol odstotka bruto domačega proizvoda (približno polovico od zdaj predvidenega) povečal tudi proračunski primanjkljaj v prihodnjem letu – razen če se ne bodo povečali tudi prihodki proračuna, ki se jih še da korigirati z že omenjenimi še nesprejetimi zakoni.

Sam proračunski memorandum naj bi bil sicer predvsem gospodarski dokument, vendar sta v teh dneh razprava in zakulisno usklajevanje strank dokazala, da memorandum ta čas nima več nobene neposredne zveze z nacionalno ekonomijo in da se vse, kar je povezano z njim, vrti le še okoli politike, boja za oblast, morebitnega preurejanja razmer v koaliciji in vsote, ki jo bodo dobili nekateri najbolj problematični ministri in stranke. Politična javnost je že nekako vajena, da ima vladajoča skupina najhujšo opozicijo znotraj sebe same, četrtkovo glasovanje o dopolnilih pa je ponovno pokazalo na popolno zmedo v koaliciji, saj so padla nekatera že usklajena dopolnila, zlobneži pa pravijo, da je na strankarsko nedisciplinno in odločanje pri glasovanju vplivalo tudi Martinovo. Na koncu, po sprejetju memoranduma, so vsi glavni akterji v koaliciji dajali izjave v stilu »dosegli smo, kar smo želeli; zadovoljni smo s svojimi deležem itd.«, kar z vidika dolgoročne racionalne porabe državnega denarja in razbremenitve davkoplačevalcev ni prav nič spodbudno...

Proračunski in nasploh javni porabi pri nas manjka še marsikaj, da bi bila racionalna, in mnogi se upravičeno sprašujejo, zakaj se nismo zmogli ustanoviti računskega sodišča za nadzor nad javno porabo. Ob vseh različnih vladah so se izpolnile napovedi političnih realistov, da se bodo štiri vladajoče stranke na koncu le pogodile in na koncu tisti sporni »drobiz«, nekaj milijard tolarjev, preložile za Janševega v Bohinčevu in Tajnikarjevo ministrstvo. Skratka tu gre za klasičen primer, kako sta gospodarstvo, še več, usoda države odvisni spremenljivi strankarskih in koalicijskih političnih interesov. Morda je tudi to imel v mislih češki predsednik Vaclav Havel, ko je v govoru v parlamentu poslance opozoril na nevarnost, da bi država pripadala političnim strankam, namesto da bi ji slednje služile, in jim položil na srce, da si »srčno želi, da bi se naš in vaš parlament obvarovala tega...«

Sicer pa naš premier in njegovi ministri zadnje čase radi uporabljajo statistične podatke. Statistiko je v svoj memorandumski govor pred poslanci obširno vpletel v javnosti: navidez čedalje bolj odločen premier Drnovšek. Drugo vprašanje pa je, kako se bo spopadel z rastjo plač, ki ji letos ni bil povsem kos; desetodstotna realna rast osebne porabe je letos za četrtno sklestila narodnogospodarsko varčevanje. Če hočemo priti vsaj na predlansko raven varčevanja, kar je pogoj za zagon naložb, bo treba prihodnje leto plače realno zmanjšati, to pa je področje, na katerem se naše tri demokratske vlade doslej niso proslavile. Makroekonomska politika vlade, usmerjena v zniževanje narodnogospodarskih stroškov, je vsaj navidez spodbudna: na tem mestu so vedno mogoče kritike, da je to področje v memorandumu premalo operacionalizirano, zdi pa se, da so bolj od pahirnatih načrtov pomembni konkretni dosežki. Če bo vlada prihodnje leto zagotovila vsaj enoodstotno realno gospodarsko rast in zmanjševanje letošnje inflacije za polovico – tako, kot obljubja – to ne bo slab dosežek, vendar ga bo treba še relativizirati z dosežki primerljivih ekonomij. Ena od bolj odmevnih izjav v zadnjem času je bila tudi zagotovilo ministra Kračuna, da ima

Slovenija večje devizne rezerve in izvoz na prebivalca od Japonske. Ta podatek je sicer preverjeno resničen in ga je lahko pojasniti, vendar se njegovo bistvo, če posežemo na polje označevalne teorije, skriva v tistem, česar minister ni povedal. Velikansko gospodarstvo dežele vzhajajočega sonca lahko v nasprotju z našim (in podobno kot recimo ameriško) izrablja vse prednosti ekonomije obsega, velikega in bogatega domačega trga, tako da kljub poplavi Sonyjevih, Toyotinih, Necovih in drugih izdelkov na svetovnih trgih povprečen Japonec (če upoštevamo tudi storitve) izvozi približno toliko kot povprečen Slovenec. Razlika, ki je minister ni omenil, pa je tudi v tem, da je v japonskih izdelkih znatno več dodane vrednosti in znanja kot v naših. Se bolj pa je problematična primerjava, ko gre za devizne rezerve: Japonci imajo državnih rezerv na prebivalca spet približno toliko kot mi, drugače pa svoj kapital raje investirajo v bolj donosne in strateške finančne naložbe, tovarne in nepremičnine po svetu. Logično vprašanje, ki sledi temu, je seveda, kje in kako Slovenija in njeni ljudje investirajo po svetu?

Ker Slovenci z nekaj častnimi izjemami, zlasti ko gre za farmacevtske tovarne, vsaj za zdaj (mogoče bo bolje po privatizaciji) nismo znani kot investitorji na tujem, se to vprašanje predvsem zadnje čase pogosto prevesi na neko četrto Slovenijo, recimo ji področje nezakonitega odliva kapitala iz podjetij v družbeni lasti v tujino. Slovenska država v dobrih treh letih demokracije ni prav posebej hitela z ustanovitvijo službe ali služb, ki opravljajo naloge finančne policije, tudi ko gre za odliv družbene lastnine na tuje bančne račune. Je vrok za to tudi v tem, da »smo bili vsi vraven«, kot je v nedavni televizijski oddaji o družbi navzočih eminentnih veljakov slovenske politike pristojno dejal bivši notranji minister? Ne kaže pozabiti, da gre tudi na tem področju predvsem za politiko in da se tematike dolgo nihče ni lotil tudi zaradi volitev, političnega takiziranja, sestavljanja vlad in koalicijskih zdajšnja večja pooblastila revizorjem in prednostno obravnavanje gospodarskih prestopkov na sodiščih spet spominjajo na heglovski sovo, ki zaplahuta s krili šele v mraku, ko je dan že mimo... Poleg tega je v zdajšnjem viklu in kriklu precej sprenevedanja: vsota 1,6 milijarde tolarjev (okoli 20 milijonov mark), kolikor naj bi se odšlo v tujino iz doslej pregledanih 48 podjetij, je smešno nizka v primerjavi z nepreverjenimi govoricami, da je samo iz znanega begunjskega podjetja izginilo na tuje okoli pol milijarde mark. Mar to pomeni, da nas najhujša odkritja šele čakajo ali pa da SDK zdaj ni sposobna odkriti temnih kanalov, po katerih naj bi se kapital nezakonito zlivljal v tujino? Jo kdo pri tem onemogoča? Pomenljivo je že to, da si je vlada SDK vsaj za zdaj neuspešno prizadevala spraviti pod svoje okrilje...

Naj zveni še tako idealistično, vendar bo Slovenija postala resnejša država tudi v svetovnih okvirih šele takrat, ko bomo tudi mi investirali na tujem in ne bomo le čakali na tuje, da pridejo k nam. »Tisto, kar se zgodi v Osaki, vpliva tudi na ljudi v Sloveniji,« piše Peter Drucker v svoji najnovejši knjigi Postkapitalistična družba, ki je v tem času na našem trgu še ni mogoče najti, bo pa zanesljivo zbudila precej zanimanja – tudi zato, ker gre za eno od redkih svetovnih uspešnih izpod znamenitega peresa, ki na več koncih omenja našo državo. Ugledni avtor v njej odmeri veliko prostora majhnim narodom in posameznikom, ki v komunikacijsko in nasploh čedalje bolj transnacionalnem svetu iščejo svojo identiteto, nacionalne, kulturne, jezikovne in druge korenine v »tribalizmu« – ki pa ga Drucker ne pojmuje kot negacijo, temveč kot pol, tečaj transnacionalnega.

Uvodoma omenjeni raziskovalci iz vesolja bi prihodnji teden košček neke – recimo stote – Slovenije odkrili tudi v New Yorku, kjer naj bi se naša delegacija s konzorcijem komercialnih bank dogovarjala, koliko ne-rasporejenega dolga bišle Jugoslavije bo morala plačati naša država, da bo izgubila balkanski predznak v mednarodnih financah. Pogajalska izhodišča tujih bančnikov in Slovenije se po naših informacijah ta čas razlikujejo vsaj za pol milijarde dolarjev (najmanj 60 milijard tolarjev) – v primerjavi s to vsoto pa je strankarsko barantanje o proračunskih deležih za posamezna ministrstva pravi drobiz...

Miha Jenko

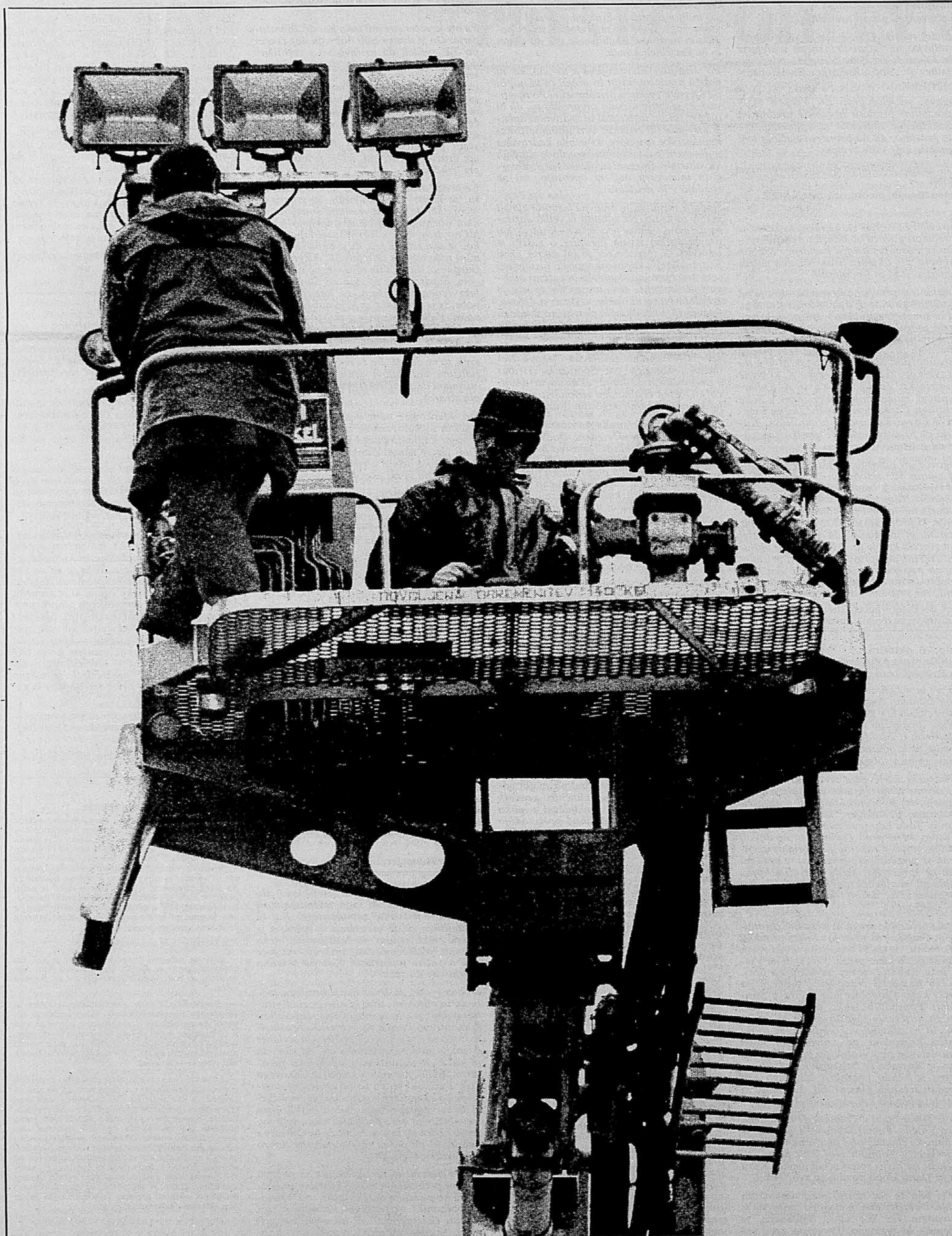

Foto: Aleš Černivec

V Evropi je več nevrtačilnih točk, ki so bile v preteklosti povod za vojaške spopade in ki se vsaj v nekaterih primerih še vedno lahko prebudijo. Spominimo se na primer, vprašanja Alzacije in Lorene, Gdanska, Sudetov itd. Zdaj postaja polagoma očito, da se v tako trajno nevrtačilno točko spreminja tudi Istra, saj se je tu na kupu znašlo nekoliko nasprotujočih si interesov. Istrski problem se hitro poglablja, kar je po eni strani posledica razvoja na območju nekdanje Jugoslavije, na drugi strani pa tudi političnih procesov v sosednji Italiji, ki lahko v prihodnosti dramatično vplivajo na dogajanja v Istri in okoli nje.

Na istrskem polotoku se ne križajo le slovenski in hrvaški interesi, torej interesi obeh držav, ki zdaj upravljata to ozemlje. V zadnjih letih se je razvil tudi eksplozivni konflikt med tukajšnjim prebivalstvom in hrvaško prestolnico, ki ga pa spet lahko ocenjujemo v luči odnosov med obema severozahodnima naslednicama Jugoslavije in Rimom. Ti odnosi so tudi močno obarvani z italijanskim notranjepolitičnim razvojem, ki lahko sčasoma pripelje do nevarnih zasukov v balkanski oziroma jadranski strategiji Rima. V tej strategiji utegne namreč spet dobiti pomembno mesto Beograd, ki Italiji povsem nesramežljivo ponuja ozemelske sporazume na račun Hrvaške in Slovenije, v Rimu in še zlasti v Trstu pa seveda niso povsem nedojemljivi za te beograjske ponudbe.

V trem trenutku niti niso toliko vznemirljive vesti, da Beograd, Pale in Knin vneto obiskuje nekateri italijanski politiki in diplomati. Pred kratkim se je tam, denimo, mudil senator Arduino Agnelli, še vedno pa ni jasno, kaj je med politično blokado Beograda tam počel nekdanji italijanski zunanji minister Emilio Colombo. Prav tako (še) ne kaže preveč dramatizirati vesti, da se v Kninski krajini pod vodstvom razpitega kapetana Dragana pri brigadi Garibaldi, v kateri naj bi bili poleg Srbov italijanski prostovoljci in plačanci; ti naj bi, kot napovedujejo, družno zavzeli Zadar in ga, skupaj z Reko, Istro in otoki, vrnila Italiji.

Bolj je vznemirjajoč notranji razvoj v Istri, ki se utegne postopoma izcimiti v neke vrste južnotirolsko vprašanje, to pa bi lahko v skrajni posledici aktualiziralo tudi najbolj obskurne načrte na obeh straneh Jadrana. Dejstvo je namreč, da je v Istri že okoli 50 tisoč beguncev iz Hrvaške in Bosne in Hercegovine, ki niso le še bolj zaostrili odnosov med Hrvaško in Slovenijo, temveč so tudi že resno ogrozili tukajšnje etnično ravnovesje. Posledica takšne begunske politike Zagreba in domnevnega gospodarskega ropanja Istre je radikalizacija tukajšnjih avtonomističnih gibanj, med katerimi prednjači Istrska demokratska zveza, za katero je na volitvah glasovalo nad 70 odstotkov volivcev. Istrska demokratska zveza se zavzema za nekakšen evropski tip regionalizma in za poseben mednarodnopravni status Istre, kar je zamisel, o kateri bo morda nekoč v prihodnosti mogoče razpravljati, v sedanjih okoliščinah pa učinkuje kot polivanje bencina po žerjavi.

Konflikt med Istro in Zagrebom kajpak opredeljuje tudi položaj tukajšnje italijanske manjšine, ki jo je meja med Slovenijo in Hrvaško razdelila na dva dela in ki se v zadnjem času vse bolj politično radikalizira. Italijani na Hrvaško niso delžni takšnih manjšinskih pravic, kot jih uživajo njihovi sosednjaki v Sloveniji, vendar je zdaj pravzaprav že vprašljivo, s čim jih je sploh mogoče zadovoljiti. Dejstvo je, da so se njihove politične ambicije v zadnjem času močno povečale, kajti klavrn položaj Hrvaške in pritiski Rima (ob stalni okraščitvi skrajnih desničarskih sil v Furlaniji-Juljski krajini) so obudili upanje, da je mogoče razrešiti v Istri vrniti v »prvotno stanje«. Spričo tega se je kajpak zganila tudi italijanska manjšina v slovenskem delu Istre, tako da je manjšinsko vprašanje, ki je sicer v Sloveniji zornostno rešeno, začelo polagoma destabilizirati tudi občutljivi slovenski izhod na morje.

UNIVERZALNI OTROŠKI DODATEK

Camera obscura slovenske družinske politike

Čeri, ob kateri nenehno zadeva zakon o družinskih prejemkih, a naj bi ga poslanci kljub temu sprejeli še letos, se skrivajo predvsem v dveh dilemah. Ali uvedbo univerzalnega otroškega dodatka, torej dodatka, namenjenega vsem otrokom, lahko razumejemo tudi kot ukrep populacijske politike, ki bi ji v slovenski srenji morali priznati in dati prednost? In kaj pomeni dejstvo, da je vlada v proračunskem memorandumu enostavno prezrla predvideno povečanje sredstev, ki naj bi jih država namenjala otrokom?

Vse bolj očito postaja, da bo vlada zaradi različnih proračunskih apetitov poskušala z dodatnim prepričevanjem poslancev na vsak način doseči svoj cilj – da bi torej univerzalni otroški dodatek uvedli šele leta 1998. Pri tem bo stavila na argument proračunskega primanjkljaja in na predvideno zmanjševanje javne porabe.

Tehtanje razlogov za in proti uvedbi univerzalnega otroškega dodatka pa se bo pred končnim odločenjem o zakonu o družinskih prejemkih vrtele predvsem okoli že omenjenih dveh vprašanj, o njegovi vsaj posredni povezanosti tako z demografsko politiko kot s proračunom.

Kaj o tem meni vlada, kaj parlamentarne stranke in kaj predstavniki civilne pobude, ki kot neke vrste apolitični lobi zastopajo družine, predstavljajo interese staršev in otrok?

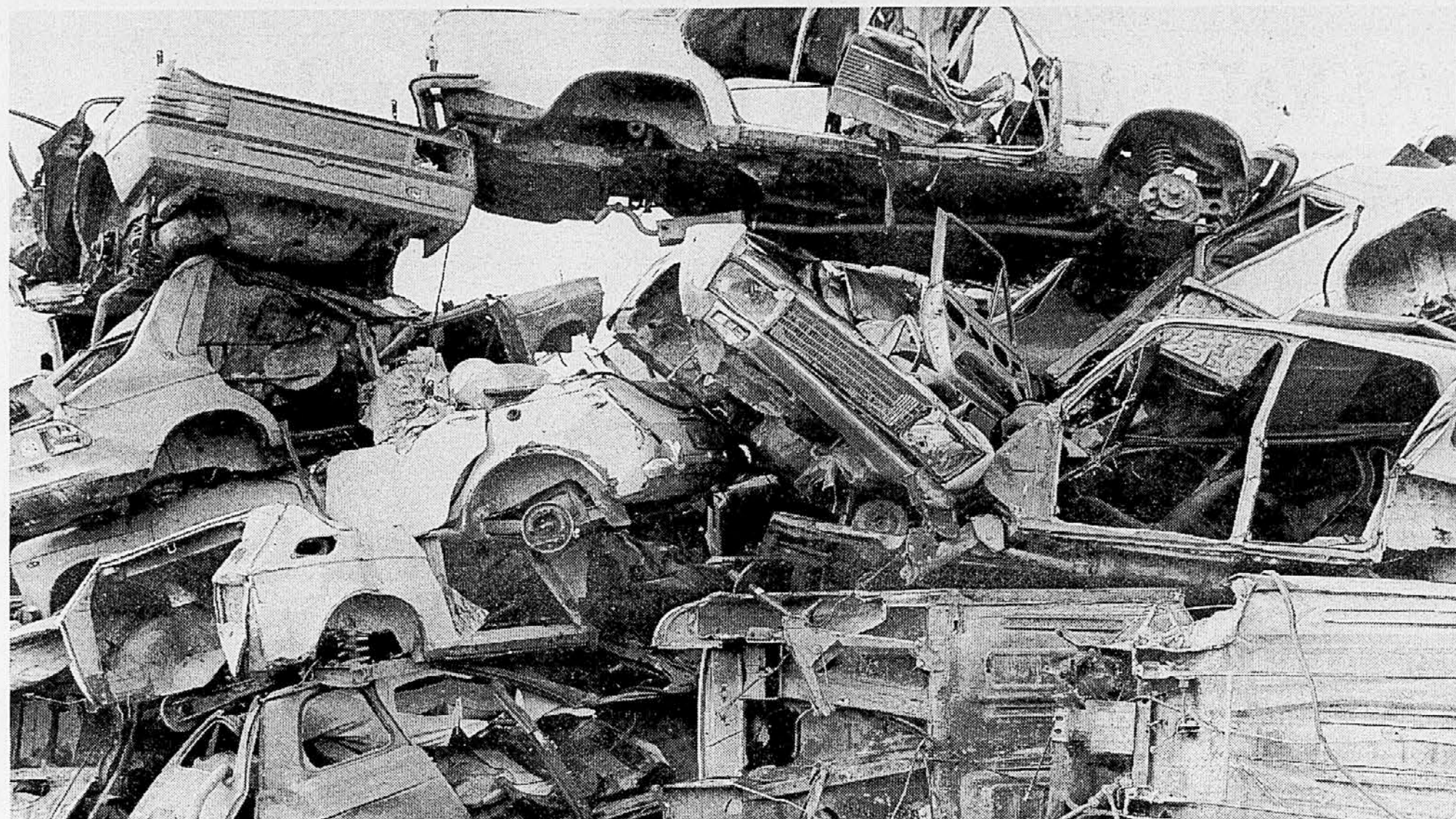

Foto: Aleš Čermec

ISTRA

Sindrom Južne Tirolske?

Čeprav je nekdo v zvezi z revizijo osimskih sporazumov zapisal, da slovensko-italijanskih odnosov ne bi smeli dramatizirati, imamo še vedno zelo malo razlogov za mirno spanje. To velja še zlasti za Istro oziroma tako imenovano istrsko vprašanje, ki kajpak ne zajema samo slovensko-italijanskih odnosov, pač pa kot svojevrstna tempirana bomba neposredno ogroža vitalne interese Slovenije

žalitev, da jih formalno obravnavajo kot jugoslovske državljane, ker to še ni urejeno z ustreznim sporazumom.

Takšnega ravnanja italijanske diplomacije si verjetno ni mogoče tolmачiti samo z muševnostjo, ker je Tudman razglasil Hrvaško za del nemške interesne sfere, kar je bilo mogoče razumeti kot klofuto globalnim interesom Italije, ki zdaj znova »odkriva« vzhodno obalo Jadrana. V Rimu očito igrajo na karto načrtno slabitve Hrvaške; njen šibak gospodarski in politični položaj mu zagotavlja večji vpliv na območju Jadrana in v smeri proti Podonavju. Za namerno slabitve Hrvaške pa ni pri roki le Istra, temveč sta tu tudi Zadar in Dalmacija, kjer je naša sosedja prav tako občutljiva. Tako je italijanski zunanji minister Andreatta nedavno zahteval, da Hrvaška omogoči Muslimanom še en koridor do jadranskega morja, v sklopu teh pritiskov na sosedje pa kajpak lahko štejem tudi ži-

vatno diplomatsko dogajanje med Rimom in Beogradom.

Zagreb je tako med mlinskima kamnoma, ki ga vse bolj stiskata, pri čemer mu podpora Nemčije v tem trenutku komaj kaj pomaga. V Tudmanovem štabu tehtajo, kam se obrniti, in ugotavljajo, da je Srbija dvakrat, Italija pa desetkrat večja od Hrvaške, kar je podobno položaj, v kakršnem je bila Poljska med Nemčijo in Rusijo. V takšnih okoliščinah se bo Zagreb seveda prej »opredelil« za Italijo, čeprav ni mogoče prezreti niti krčevitega Tudmanovega prizadevanja, da bi se kakorkoli sporazumel z Miloševićem in si tako vsaj malec zavaroval hrbet. O povezovalnosti v Sloveniji v Zagrebu očito niti ne razmišljajo, to pa ni pametno; čeprav je vpliv majhne Slovenije praktično zanemarljiv, bi bilo za obe strani koristno sodelovanje v okviru skupne strategije do vse bolj »ambiciozne« Italije.

Rim torej trenutno (še) nima ozemelskih apetitov do območja na vzhodni obali Jadrana, vendar se spretno, kot mačka z mišjo, poigrava s Hrvaško, ki tone v vse slabše gospodarske in politične razmere ter tako postaja lahko ulovljen plen. Slovenija očito za Farnesino ni pomembna: če bo pokleknila Hrvaška, bo sama od sebe padla tudi Slovenija in bo prisiljena sprejeti pravila igre, ki bodo vsiljena Zagrebu. S tem bodo na široko odprta vrata italijanskemu vplivu na njenih »zagodovinskih ozemljih« (sem je treba šteti tudi Primorsko) in v smerih proti Podonavju.

Ta strateška ofenziva italijanske uradne in neuradne diplomacije, ki je spričo dogajanje na Balkanu tempirana na »nizko intenzivnost«, bo verjetno uspešna vse dotle, dokler se ne bo zgodilo kaj nepričakovane in neobvladljivega. Recimo neki novi D'Annunzio, ki bi v resnici hotel zavzeti Zadar in neke v bližini potegniti mejo med Srbijo in Italijo. Ta možnost je seveda zelo majhna, saj bodo v Rimu zelo pazili, da se ne bi sedanje koketiranje z Beogradom, s katerim se verjetno pogajajo tudi o italijanskem vplivu v Albaniji in navsezadnje tudi o Črni gori, ne bi v resnici izrodilo v kakšno pustolovščino, ki bi Rim blamirala pred mednarodno skupnostjo. Vendar pa se lahko zgodi kaj nepričakovane v istrskem loncu, v katerem prišek nezadržno narašča in nekega dne lahko odleti pokrovka. Do kod gre lahko, na primer, tihaj podpora Italije istrskim avtonomističnim gibanjem, ki prav lahko nekega dne razglasijo »suverenost« polotoka in s tem izvozijo Tudmanov bes? Kako se bo Italija odzvala na njegov morebitni »grob poseg« v Istri?

ženem narodu, padanju natalitete in čudežni palčici – univerzalnem otroškem dodatku, ki naj bi vse to razrešil, moram povedati, da osebno nisem pristaša tega dodatka kot neke vrste otrokove plače, ker se mi zdi, da država ni dovolj bogata, da bi jo lahko izvedla. Pripravljen, da bi z uvedbo tega ukrepa lahko povečali število rojstev, pa je po mojem mnenju zmotno.

V združeni listi so prepričani, da univerzalni otroški dodatek ni ukrep populacijske politike. Mateja Kožuh-Novak zato pravi: »Tisti, ki problem rodnosti s takšnim zadrževanjem banalizirajo, delajo veliko škodo. Tako globoke procese je predvsem treba razumeti, da lahko najdeš učinkovite korake za njihovo reševanje. Univerzalni otroški dodatek je instrument družinske politike in pomeni začetek neke dolgoročne politike za izboljšanje kakovosti življenja. Gre torej za moderno politiko socialne države, ki ne pomeni pomoči, ampak participacijo države pri skrbi za bodoče rodove.«

Nekoliko drugačno od ostalih je razmišljanje Metke Karner-Lukač iz Slovenske ljudske stranke, ki je prepričana, da si slovenska država uvedbe univerzalnega otroškega dodatka ne more privoščiti niti zdaj niti čez dve leti. »Sredstva za boljše kakovost preživljanja vseh otrok je treba zbrati, vendar menim, da se natalitete s tem ne bo nikakor povečalo. Pravzaprav pa v zahtevah po tem dodatku vidim požrešnost nekaterih posameznikov, ki želijo državi vzeti tisto, kar naj bi dobili drugi. Zato trdim, da v tako bedni gospodarski situaciji takšen ukrep ni upravičen.«

Predstavnica demokratov Danica Simšič je svoje in strankino stališče utemeljila z zgoznenimi podatki: »Univerzalni otroški dodatek v tem trenutku, v predlaganem znesku, lahko pomeni samo majhen korektiv, en sam element v natalitetni politiki. In to zato, ker je bistveno prenizek. Dejstvo je, da so po najnovejših podatkih minimalni življenjski stroški družine, če ji sestavljajo mati, oče in dva otroka – eden dijak, drugi učenec, le nekaj manj kot 100 tisoč tolarjev na mesec. Povprečni življenjski stroški za isto družino pa znašajo 173.325 tolarjev in to po metodologiji, ki jo priznava (tudi!) ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve – obenem pa ista država kot zajamčeno plačo priznava le 16 tisoč tolarjev neto!«

Slovenski krščanski demokrati se sklicujejo na povezanost družinske in populacijske politike. »Njuno ločevanje bi bilo nenaravno. Zato bi se ob tem, ko se odločamo za pomoč družini, morali zavedati, da je družina posebna skupnost s posebnimi nalaganji, ki ji jih je sistem nekoč hotel odvzeti. Univerzalni otro-

ski dodatek je sicer premajhen prispevek za populacijsko politiko, bistveno pa je, da bo do njega sploh prišlo, saj pomeni začetek pozitivnih premikov v slovenski družinski politiki,« meni Stefan Kocipec.

Zeleni – ekološko socialna stranka tudi podpirajo uvedbo univerzalnega otroškega dodatka, vendar si želijo sočasne uvedbe ustreznih kontrolnih mehanizmov, ki bi zagotavljali namensko porabo sredstev za otroke. Dr. Vladimir Topler je med drugim povedal: »Zavedamo se, da s tem dodatkom ne bomo rešili natalitete, je pa vsekakor eden izmed dejavnikov (poleg zagotavljanja stanovanj za mlade družine, ugodnih kreditov), ki bodo k temu zlagoma prispevali. In bistveno pri vsem skupaj je, da s spremembami na področju družinske politike očito 'diha' tudi državni zbor.«

Za mnenje smo vprašali tudi socialdemokrate in dr. Jože Pučnik nam je povedal, da v univerzalnem otroškem dodatku ne vidi ustreznega sredstva populacijske politike. »Rojevanje je vezano na mnogo bolj zapletene strukture in imperative kot le na otroški dodatek. Vendar pa njegovo uvedbo odločno podpiramo – z enim samim argumentom: vsi otroci so enaki, torej naj bodo enakovredno obravnavani tudi po zakonu.«

In stališča civilne družbe oziroma civilne pobude?

»Situacija v Sloveniji je dejansko taka, da je treba na vse mogoče načine poskušati povečati rodnost. Univerzalni otroški dodatek je le kaplja in morju takšnih ukrepov – vendar kaplja, ki bo pomagala sestaviti morje. Sicer pa je takšen dodatek izraz dobre volje družbe, da prizna, da je tudi sama dolžna pomagati družini pri vzdrževanju otrok – predvsem zato, ker v vsaki družini po rojstvu otroka pride do padca življenjske ravni,« zatrjuje Nada Stropnik, strokovnjakinja za področje družinske politike.

Željko Cigler, predsednik odbora zveze družin pri republiški Zvezi prijateljev mladine, se sklicuje na dejstvo, da se z otroškim dodatkom izvaja pomembna skrb države za večjo rodost in kakovosti življenja zlasti mladih družin. »Univerzalni otroški dodatek je tako eden izmed zidov sistema večje rodnosti. Sistem pa je treba v Sloveniji šele zgraditi... S kombinacijo ukrepov otroškega dodatka vsakemu otroku in davčnimi olajšavami bi pri nas lahko pokrili 15 do 20 odstotkov minimalnih življenjskih strokov otroka,« zatrjuje Cigler.

Andreja Črnak Meglič pa kot članica zveze družin, kjer so začeli zbirati podpise državljanov v podporo spremenjenemu zakonu

Prav tako se je bati vprašanja, kako bi v takih okoliščinah ravnale skrajno desničarske sile v Trstu in Furlaniji – Juljski krajini. Štrasti so namreč že tako razgrete, da ni povsem izključena možnost organiziranja prostovoljnih oddelkov, ki bi ob eskalaciji krize šli tudi v »osvobojanje« ozemlja na Primorskem. Pri tem je seveda še posebno pomembno vprašanje, ali bo Rim (glede na svojevrstno dezintegracijo, ki jo doživlja Italija) tudi v prihodnje sposoben brzdati skrajno desničarske sile, ki bi v morebitnem poglabljanju italijanske notranjepolitične krize utegnile najti zunanje sovražnika in bi se odločile za poravnave »zagodovinskih krivic«. Vprašanje seveda ni hipotetično, saj se hitro množijo različne provokacije ekstremistov iz Italije v Istri in pri nas.

Rimska diplomacija pravzaprav že zdaj nima več popolnega nadzora nad temi dogajanja, saj je v Severni Italiji prevzela oblast Lega del Nord, ki se, kot kaže, vse učinkoviteje postavlja po robu dosežani vsemogočnosti italijanske prestolnice. Beneška »izpostava« Severne lige pa sta izrazito nacionalistično razpoloženi, kar pomeni, da je v prihodnje na slovensko-italijanski meji treba pričakovati še močnejši pritisk sosedov. Negativne posledice tega italijanskega notranjepolitičnega razvoja je občuti slovenska manjšina, katere položaj se je začel še hitreje poslabševati.

Istra, ki je bila prej predmet jugoslovsko-italijanskih meddržavnih odnosov, se je tako po razpadu Jugoslavije znašla v vlogi stičišča mnogih, pogosto razpršenih interesnih silnic, nove neznanke pa vnaša tudi skrb zbujujoči razvoj v Italiji. To je v tem trenutku gotovo eno najbolj nestabilnih območij v Evropi, ki ga lahko vsaka nepremišljena poteza spremeni v krizno žarišče z nepredvidljivimi posledicami. Tudi če bodo vse vpletene strani kmalu našle razumno rešitev, kar je težko verjeti, bo saniranje konfliktnih razmer trajalo še leta ali desetletja. Morda se je celo bolje pripraviti s tem, da se je izoblikovalo konfliktno območje v dolgoročnem smislu, in se pripraviti za potrpežljivo nego bolnika.

Kaj lahko prispeva Slovenija, da bi sedanja stopnja napetosti se napetost v Istri vsaj popustila, če že ni mogoča trajna rešitev, saj je kajpak v interesu Italije, da obdrži ta status kot trajen vzvod za svoj vpliv na Slovenijo in Hrvaško? Prispeva lahko sorazmerno malo, saj je njena vloga ohrabna, čeprav je zagodena med obe sosedji, od koder uvaža z ene strani italijanski identitetizem, z druge pa istrski »revolucionarni« avtonomizem. Vprašanje je, kaj od tega je za nas nevarnejše, saj istrska avtonomistična gibanja ne strežejo le po slovenskem ozemlju, ki je naš izhod na morje, temveč izvajajo k nam tudi manjšinski problem, ki je totran slovensko-hrvaške meje rešen najmanj po evropskih standardih.

Italijanska manjšina v Sloveniji je doslej to priznavala, vendar se v njej – tudi po zaslugi delovanja raznih »emisarijev« iz hrvaškega dela Istre in z Reke – vse bolj krepi radikalna struja, ki zahteva nekakšno celovito rešitev. Večinsko slovensko prebivalstvo na Obali se vedno podpira manjšino, vendar je vprašanje, doklejo bo še tako, saj je stopnjuječi se italijanski nacionalizem že doživel nekatere negativne odmeve. Naj omenimo samo koprsko televizijo, na kateri je slovenski program v več kot podrejenem položaju, v italijanskem programu pa vse bolj iritira pogrevanje manjšinske problematike do onemoglosti; kot da bi šlo za Južno Tirolsko. Slovenija si seveda ne sme privoščiti, da bi ji stvari ušle iz rok, ker je pravzaprav že bolj ranljiva kot Hrvaška, zato bo morala skrbno spremljati vsa dogajanja na tem območju, vstevši agresiven prodor italijanskega kapitala.

Slovenski prispevek k stabilizaciji razmer na polotoku je lahko majhen, toda pomemben; še večji pa bi bil ob netenkovski politiki njen prispevek k nadaljnjemu poslabševanju dogajanja, ki se, na srečo, vsaj za zdaj, še ne odvija po najbolj črni scenarijih.

Boris Jež

Zaskrbljujoč pa se jim zdi predvsem odnos vlade do odločitve parlamenta. Stefan Kocipec denimo ocenjuje takšno ravnanje vlade »ob skoraj plebiscitarni odločitvi poslancev v državnem zboru kot nezvržno in nerazumljivo«. Skorajda vsi naši sogovorniki se sklicujejo na nujno upoštevanje in priznavanje prioritete ukrepov družinske politike.

Danica Simšič je ob tem še povedala: »Tečejo neformalna pogajanja, da bi del sredstev, ki jih je vlada predvidela za obrambo, vendarle namenili tudi za povečanje kroga upravičencev do selektivnega otroškega dodatka, v nadaljevanju pa tudi za univerzalni otroški dodatek.«

Drugeče pa razmišlja Jožef Školc: »Odlomite, ki jih je državni zbor sprejel, so bile sprejete brez potrebnih finančnih izračunov. Stvari so bile izsiljene, zato je zdaj veliko vprašanje, kako se bo ta sredstva lahko zagotovila v državnem proračunu. Gre predvsem za problem, kako se dela politiko. Nikakor pa ne bi smelo biti tako kot pri zakonu o družinskih prejemkih: mi smo to sprejeli, Gasparič pa naj dobi denar, kjer hoče...«

Proti skorajšnji uvedbi tega ukrepa je tudi Lukačeva: »V tem trenutku res ne vem, zakaj naj bi bil otroški dodatek uveden, saj bi morala država najprej rešiti nekatere pretečujče probleme. Takšno je seveda moje 'heretično' gledanje na to vprašanje, medtem ko naša stranka univerzalni otroški dodatek podpira...«

In ministrca? Jožica Puhar dosežanja zavračanja sprememb s strani vlade razlaga takole: »Oveznost, ki jih parlament sprejme v zakonih, je v proračunu treba pokriti. Očitno pa proračunska sredstva niso razporejena tako, da bi univerzalni otroški dodatek lahko zagotovili. Če bo ostal proračunski okvir nespremenjen, bo treba iskati izhod v spreminjanju prioritete. To pa je stvar razprave ob sprejemanju zakona, proračunskega memorandumu in seveda proračuna.«

Da pa se zna vlada računata razpresti povsem drugače, kot si to predstavlja vlada, je pokazala tudi četrtočrna seja matičnega parlamentarnega odbora, ki je zakon o družinskih prejemkih pripravil za zadnje obravnavo v državnem zboru. Milo rečeno neroden pristop predstavnika vlade, ki je članom odbora za dosedanje dosežke na področju družinske zakonodaje najprej čestital, takoj zatem pa uradno predstavil stališče vlade, je poslanecem »pomagal« pri odločanju. Predstavljeno dopolnilo vlade, ki uvedbo univerzalnega otroškega dodatka ponovno prelaga na leto 1998, so člani odbora gladko zavrnili.

Diana Zajec

NOVO VINO, STARE SKRBI

Pivci namiznega vina

Martinovo nazdravljanje novemu vinu in letini naj bi bilo za vinogradnike tudi letos vsaj tako prešerno, kot je bilo lani. Zato, ker bo kljub suši, ki jim je povzročala toliko skrbi in strahu, pridelek dober. Strokovnjaki napovedujejo, da bomo o letošnjem vinu lahko govorili in pisali v presežnikih. Po kakovosti naj bi se kosal celo z znamenitimi letniki stoletja, z vinskimi letniki 1958, 1970 in 1983.

Toda nad jesenski praznik slovenskih vinogradnikov in vinarjev so se že veliko prej zgrinjali oblaki negotovosti. Breme nenavadno velikih zalog lanskega vina za ta čas je namreč znova odprlo celo vrsto vprašanih, na katerih bi morala poiskati odgovore država, pa tudi vinarji sami.

Po še nepopolnih podatkih Poslovne skupnosti za vinogradništvo in vinarstvo je bil letošnji pridelek grozdja, ki so ga odkupile kleti v tako imenovanem javnem sektorju (družbene in zasebne kleti, ki z vsemi ustreznimi papirji prodajajo pridelek vina) skoraj 50 milijonov kilogramov grozdja, iz katerega bo skoraj 35 milijonov litrov vina. »Kvaliteta bo celo nekoliko boljša od lanske. Se zlasti pri vsebnosti sladkorja in ohranjanju kisline. Zato je povsem upravičeno pričakovati zelo dober letnik,« pravi direktor Janez Vrečer. Zaloge, ki so v večjih vinskih kletih ostale še od lanskega leta, ko je bila navkljub suši letina vendarje dobra, presega 5 milijonov litrov (natančnejši podatek je 5,4 milijona litrov). Za kakšnih 6 milijonov litrov vina pa naj bi ga ostalo še v kleteh zasebnikov. Vse te izjemne količine vina naj bi zdaj kajpak čim prej prodali. Toda kako, ko se poraba manjša, kljub temu da se po uradnih podatkih o prodanih količinah na domačem trgu Sloveniji še vedno uvrščamo med zelo dobre, če že ne nadpovprečne vinopivce na svetu. V povprečju popijemo na leto namreč še vedno 45 litrov vina, zaradi neevdentirane prodaje in iz zasebne pridelave, pa je ta poraba zanesljivo še večja.

Vinarje se posebej skrbijo podatki, ki kažejo, da se zmanjšuje prodaja kakovostnih vin. Iz zagat naj bi jim zdaj pomagala država. Spodbujeni s subvencijami, ki so, čeprav nižje, kot so pričakovali (30 tolarjev za liter), naj bi izvozili torej presežek in se tja do poletja 1994 rešili nadpovprečno velikih zalog v sektorju, ki javno trži. Navsezadnje bi na domačem trgu s svojim trditvam, da jim država ni dovolj pomagala, bilo pa bi zelo dobro, če bi se država v prihodnje odločila za proporcionalno dodeljevanje spodbud glede na kakovost vina. Več naj bi dobili izvozniki za kakovostnejša vina,« pravi Vrečer.

Kljub letošnjim presežkom še vedno drži trditev, da slovenskega vina pravzaprav ni preveč. Zato, ker ga pač popijemo več, kot ga pridelamo. Zaradi upadajoče porabe, predvsem pa spreminjanja okusa in bolj praznih denarnic se namreč spreminjajo tudi sestava porabe vina. Popijemo veliko več namiznega vina, kot ga pridelamo. Kar precej tega najcenejšega zato uvažamo (lani 70 milijonov litrov, letos pa naj bi ga uradno uvozilo okrog 50 milijonov litrov), na drugi strani pa se ob tem povečuje potreba po izvozu slovenskega kakovostnega vina. Logična bi bila zato živahna zunanjetrgovinska menjava, v obe

smeri seveda. Toda tako kot velja za druga področja, je tudi pri vinu ta tok veliko preveč enostranski, kar navsezadnje potrjuje prav Pravega in predvsem celovitega pregleda nad dogajanjem v pridelavi grozdja in vina ter prodaji na trgu pri nas sploh ni. Vinarji, zlasti tisti iz velikih, doslej družbenih vinskih kletih, čedalje bolj pa tudi v tržno pridelavo usmerjeni zasebniki ugotavljajo, da jih ob zid čedalje bolj pritiska tudi neevdentirana proizvodnja zasebne sektorja. Ker so zaradi neodvisne prodaje in vsega drugega, kar oni, ki javno prodajajo, morajo imeti (od etiket, laboratorijskih analiz, ki dokazujejo ustrezen nadzor, ipd.), ti neevdentirani prodajalci v izrazito privilegiranem položaju. Država bi zato ne le morala napovedati poskrbeti za celovitejši pregled proizvodnje, že zato, da bi vedela, s čim razpolaga, pa tudi, da bi davčno zadeve uredila, kot bi bilo najbolj pošteno in razumno.

Neverjetno velik uvoz cenenih namiznih vin iz Makedonije. Zaradi premalo nadzorovane in vinarji mu brez oledševanja pravijo kar divjeje – uvoza teh poceni vin, ki so v državo prihajala tudi s cvetočo blagovno menjavo, in divjeje trženja (v industrijskih prodajalnih ipd.), so posledice še toliko bolj občutne pri slabši prodaji slovenskih vin.

Kljub temu pa je že mogoče reči, da se tudi pri slovenskih vinopivcih le opaža kakovosten potrošniški premik in da postajamo počasi podobni državam Evropske skupnosti – nekoliko se namreč povečuje prodaja vin vrhunske kakovosti. Se torej prebujata tista prava kultura pitja vin, katere vodilo je: pij izbrano, z občutkom in dobro? Morda. Toda vsaj za del slovenskih potrošnikov še zanesljivo velja, da pije in želi biti dobro vino. »To kažejo tudi izkušnje na sejmih in degustacijah vina, ki jih imamo. Vidi se, da ljudje vedo o vinih čedalje več. Vse to prispeva k dvigu vinske kulture doma, zato nikakor ne držijo trditve nekaterih, da vinarji sami ne naredimo dovolj za promocijo slovenskih vin, pa naj bo to na domačih ali tujih sejmih prireditvah.«

Pa vendar se kljub vsemu zdi, da so kar preveč optimistična pričakovanja tistih, ki (tudi na kmetijskem ministrstvu) napovedujejo, da bo do prihodnjega poletja vinarjem, če stoji skupaj, uspelo razprodati presežek vina. Se posebej po cenah, kakršne so določili svojim vinom vinarji sami. Zakaj? Ker je tudi po izkušnjah letošnje kišne Anuge vse bolj očitno, da kar preveč in vsesporej cenijo svoja vina ter da so zato tudi marsikateri ceniki pobožen zbir visokoletežih želja. Drži, da računajo na tržne niše, ki realno vendarje obstajajo tudi za naša vina. Vendar drži tudi, da Slovenija še ni in najbrž še lep čas ne bo uveljavljena in poznana kot vinska dežela. Zato si bo pač še morala na vse načine prizadevati, da je v izvozu potencialni kupci ne

bodo nič več uvrščali med vzhodne dežele, kakršne so Romunija, Bolgarija in tudi Madžarska, ki na trg, na katerem bi se rada uveljavila Slovenija, izvažajo velike količine vina po izjemno nizkih cenah.

Ker niti po količinah niti po cenah slovenski vinarji realno ne morejo konkurirati omenjenim velikim izvoznikom, se še toliko bolj prijemajo možnosti prodaje posameznim kupcem manjših količin kakovostnih vin, pri katerih bi lahko dosegli tudi zelene cene. Da se to da doseči, potrjuje izvoz vipavškega in koprškega vina na angleški trg. Vendar pa so to za zdaj šele prve in res posamične lastovke. »Ker smo neznan, moramo najprej prepričati trgovca, da so naša vina dobra, da zaslužio tako ceno. Mi izvozne poti in identiteto Slovenije šele ustvarjamo – tako politično, predvsem pa gospodarsko poznanost Slovenije. Zato je tudi zelo pomembno, da, kadar prodajamo pod slovensko nalepko, ne prodajamo preprosto. To bo naš prihodnji cenki razred, v katerega se bomo razvrstili in po katerem bomo znani – tu se še moramo odlepiti od nekdanje Jugoslavije, ko je bil naš (slovenski) izvoz vina komaj omejena vrednost,« pravi Vrečer in dodaja, da bi domači enologi morali kljub vsemu bolj spremljati svetovne trende, seveda v okviru slovenske specifičnosti vin.

V Sloveniji je 21.500 hektarov vinogradov, ki so v povprečju tudi čedalje starejši. Obnova je zlasti v družbenem sektorju in tudi v zadruzištvu povsem zastala zaradi denacionalizacijskih in lastniških procesov. Obnavljajo se, kolikor se sploh, le še posamezni manjši vinogradi ali le njihovi deli, pa še to neorganizirano in z zelo velikim številom različnih sort.

Po vseh izkušnjah, ki jih imajo slovenski vinarji – vsaj tisti, ki se zares trudijo, da bi uspeli v izvozu – pa je mogoče že zdaj zanesljivo trditi, da si s promocijo slovenskih vin

za prestrukturiranje na povsem tržnih temeljih. Posamezne občine, ministristva ali drugi sodelujoči niso vnaprej pripravili ali predpisovali nikakršnih programov, smernic ali česa podobnega, ampak so podjetnikom in drugim, ki so se prijavili na njihove razpise, pustili povsem odprte roke, njihova edina omejitev pri izbiri ponudnikov je bila, da so programi tržno uspešni. Pri tem so imeli vsaj do zdaj očitno precej uspeha, saj se je doslej za neuspešnega izkazal samo en program. Zato je po njegovem mnenju tak način najsprejemljivejši za preizkušnje odvečnih delavcev, hkrati pa je tovrstna pomoč tudi precejšnja spodbuda za podjetništvo v občini. Sovogovorni ob tem pravi, da so se pri vodenju programov veliko naučili od nekaterih zahodnoevropskih držav, kjer imajo dolgotrajne izkušnje s tem. Razlika je le v tem, da drugod po svetu države v prestrukturiranje podobnih premogokopnih regij, kot je Zasavje, in razvoj njihove infrastrukture vlagajo precej več denarja. Prav to je zanj še posebno pomembno, saj začnejo denimo s sodobnimi prometnimi povezavami v regijo prihajati novi investitorji. Pri nas smo zaradi pomanjka denarja za investicije v infrastrukturo precej na slabšem, zato najbrž tudi rezultati ne bodo takšni kot v primerljivih pokrajinah po svetu.

Franci Dovč

Marjeta Šošarič

POLITIČNA IN SOCIALNA IZBIRA

Neurejeno in proti toku

Ivan Svetlik je v intervjuju za **Delo** (Svoboda ima prednost pred varnostjo, 30. oktobra 1993) pokazal socialne sestavine in posledice treh svetovno znanih političnih izbir:

- 1. Socialdemokratski model, ki zagovarja državo blaginje,** je doma na evropskem severu, v Skandinaviji. Temelji na načelu »univerzalnosti«: vsi državljani imajo enake socialne pravice, zato država vsem zagotavlja enake storitve; sistemi zavarovanja so univerzalni in pokrivajo vsa socialna tveganja; tržni in prostovoljni sektor sta slabo razvita. Posameznik v stiski se zanaša na državo.
- 2. Krščanskodemokratski/konservativni oz. korporativni koncept** je doma v Srednji Evropi. Njegovo glavno načelo je »subsidiarnost«: za socialni položaj, ki izvira predvsem iz delovnega statusa, je posameznik odgovoren sam; za njim družina, nato lokalna skupnost s prostovoljnimi, cerkvenimi in drugimi karitativnimi organizacijami; navzočnost države je majhna, razen ko gre za brezposelne... Posameznik v stiski se zanaša na sorodniške, lokalne in druge zasebne organizacije dobrih ljudi.
- 3. Liberalni oz. tržni model** je doma v anglosaških deželah, izhaja pa iz načela »rezi dualnosti«: posamezniki naj si z iznajdljivostjo poiščejo sredstva za preživljanje; socialni programi so usmerjeni na revčev; podpora države je minimalna, večja je podpora prostovoljnega sektorja; posamezniki plačujejo večino socialnovarstvenih storitev sami; razširjeni so »zasebni in podjetniški programi raznovrstnih zavarovanj«... Posameznik v stiski se lahko zanes predvsem zase.

Kot pravi dr. Svetlik, smo bili Slovenci v preteklosti najbližje socialdemokratskemu modelu, čeprav nismo dosegli Skandinavije, ki se sami odklikajo od »svojege« modela in se približujejo korporativnemu. Po raziskavah javnega mnenja sodeč so bile v osmesdesetih letih najbolj »socialdemokratsko« usmerjene Madžarska, Slovenija, Italija in Avstrija, saj je v teh državah največ anketirancev prepričanih, da mora vlada »zagotoviti delo vsakemu, ki želi delati«; najmanj ljudi pa naj bi se na državo zanašalo v ZDA in v Avstraliji. Nemčija in Velika Britanija naj bi bili nekje vmes. Država naj bi imela pomembno vlogo pri pomoči industriji na Madžarskem (da: 92 odstotkov), v Sloveniji (da: 89 odstotkov), v Italiji (84 odstotkov); manj v Nemčiji (54 odstotkov) in v ZDA (63 odstotkov). Država naj bi izdatno skrbelo za brezposelne v Sloveniji, na Madžarskem in v Veliki Britaniji; manj v Avstraliji, ZDA, Avstriji in Nemčiji.

Odgovor na vprašanje, kdo naj bi reševal socialne težave (to naj bi bila v slovenskem primeru, kot vse kaže, država) seveda ni nujno enak odgovoru na vprašanje, na koga se ljudje dejansko lahko zanesajo. Vprašanje o zaupanju sodelcem so zastavljali že vevpovsod, v zadnjem času tudi na Slovenskem. S tem v zvezi s mi zdi posebej zanimiva analiza Ronaldah Inglehart, ki je ugotovil, da so na lestvici »medosebnega zaupanja« najnižje Italijani (med njimi globoko prednjačijo Sicilijanci in Sardinci), Grki in Francozi, najvišje pa Danci, Nemci, Luksemburžani, Angleži in Nizozemci. Tu nimamo namena odpirati široke razprave o zvezah med medosebnim zaupanjem, splošnim zadovoljstvom z življenjem, vrednotenjem nacionalne države in demokracije, ampak opozarjam predvsem na to, da so države, v katerih je medosebno zaupanje majhno, praviloma tradicionalistične dežele s krajšo demokratično izkušnjo. V teh državah se ljudje zanašajo predvsem na lastno družino (s tem v zvezi Inglehart ome-

nja tudi »nemoralno familiarnost«), za državljane pa nasploh velja, da so tuji (tisti, ki jih osebno ne poznajo) sovražniki.

V Slovemem izzivu oz. v raziskavi SIM (1992/93) se naši anketiranci v zvezi z zaupanjem vedejo dokaj tradicionalistično. Za Slovence so subjekti visokega ali precejšnjega zaupanja oni sami (»zaupam sebi samemu«: 91 odstotkov), »družina in sorodniki« (80 odstotkov), »slovenska vojska« (60 odstotkov); »predsedstvo Slovenije« (59 odstotkov), »kolegi pri delu« (49 odstotkov), in »ljudje, ki govorijo isti jezik« (42 odstotkov). Slovenci manj zaupajo vladi (34 odstotkov), Bogu (28 odstotkov), medijem (23 odstotkov), cerkvi oz. duhovnikom (20 odstotkov) in v parlamentu (20 odstotkov), da o strankah (8 odstotkov) sploh ne govorim.

Razlage teh podatkov so najbrž lahko različne, predvsem pa bi lahko dolgo ubgali, ali s tem, ko zaupajo slovenskemu predsedniku in vojski, zaupajo najvišjim državnim instancam ali nemara tistim, ki so nesporni; ali je, denimo, po zaslugi TV obraz predsednika Slocemem »domač« kot obraz družinskega očeta. Seveda je nesporno predvsem njihovo izredno visoko vrednotenje družinskih oz. sorodstvenih vezi in zanašanje na krog ljudi, ki jih osebno (ali ob blizu) poznajo.

Naj bo tako ali drugače: Slovenci se v svojih pričakovanih obračunih na državo, dejansko pa se zanašajo nase, na sorodnike in na znanje. Ideološko so za socializem, praktično so srednjeevropski konservativci.

Zanima me, kakšne rešitve nam po vsem povedanem ponuja (v proračunskem memorandumu) Drnovškova vlada? Po frekventnih besedah »družina«, »prostovoljno zavarovanje«, »dobrodelnost«, »samopomoč« in »zasebnost« bi lahko rekli, da gre za mešanico liberalnega in konservativnega modela. Po prvih znanih številkah sodeč, gre za proračunske padce okrog 5 odstotkov, torej za postopno zmanjševanje državnih pomoči.

Slovenija se približuje Evropski uniji. Da bi slutili, s kakšno socialno politiko bi se srečali v njej, moramo pregledati maastrihtske listine, tj. Pogodbo o evropski uniji (Treaty on European Union). Veliko o evropski socialni politiki izvemno že iz dveh formalnih dejstev. Prvo formalno dejstvo je, da hoče EU imeti enotno in skupno socialno politiko, ki je ne prepušča lokalnim oblastem; drugo pa da se pogodbe ne udeležuje Velika Britanija, za katero vemo, da zastopa liberalno socialno politiko.

Pri stavek socialnega sporazuma govori o zaposlovanju. Naj navedem: »Cilji Skupnosti in držav članic bodo uveljavljanje zaposlenosti, izboljšanje življenjskih in delovnih razmer, ustrezna socialna varnost, dialog med upravo in delavci, razvoj slovenskih virov uveljavljanje trajno visoko zaposlenosti in boji proti izključenju...«

Sporazum se ukvarja z zdravstvenimi in varnostnimi vprašanji delavcev, delovnimi razmerami, s sporazumevanjem med upravo in delavci, z enakostjo moških in žensk glede možnosti zaposlovanja in z integracijo oseb, ki so izključene iz trga delovne sile. Pravne norme in finančne obveznosti pa ne bi smele ogroziti manjših in srednjih podjetij.

Zadeve, o katerih naj bi odločal svet, so: »socialna varnost in socialna zaščita delavcev; zaščita delavcev po izteku zaposlitvene pogodbe; predstavnstvo in kolektivna obramba interesov delavcev in delodajalcev, ki vključuje sodočitanje (co-determination); pogoji zaposlovanja za državljane tretjih držav, ki zakonito stanujejo na ozemlju Skupnosti; finančni prispevki za uveljavljanje zaposlovanja in ustvarjanja delovnih mest...« Komisija EU se je glede ukrepov dolžna posvetovati z upravami in z delavstvom. Na prvi pogled ima evropski model socialdemokratske in konservativne sestavine.

V slovenski vladi imamo konservativno (krščanskodemokratsko), liberalno in socialdemokratsko komponento. Resor, ki ga vodijo socialdemokrati, predlaga liberalno-konservativno politiko. Medtem se je Evropa odločila za kompromis med socialdemokratskim in konservativnim modelom. Čeprav Slovenija ima specifične probleme, deluje neurejeno in proti toku.

Dimitrij Rupel

620 milijonov tolarjev samo za subvencioniranje cene rjavega premoga (lani je bilo za to namenjenih 733 milijonov tolarjev), okoli 118 milijonov je na voljo za zapiranje rudnikov (lani 141) in 315 milijonov za preizkušnje odvečnih delavcev (lani 192 milijonov tolarjev). Za prihodnje leto pa ministrstvo za gospodarske dejavnosti predlaga podoben znesek kot letos.

Največ je bilo doslej storjenega na področju preizkušnje delavcev. Tako so v Rudnikih rjavega premoga Slovenije leta 1991 število zaposlenih zmanjšali za 654, lani pa še za 282, skupno skoraj za 1000 (zdaj je v vseh naštetih rudnikih zaposlenih še okoli 3200 ljudi), v prihodnjih letih pa bo odveč še okoli 1200 zdaj zaposlenih. Po besedah Romana Matka, vodje omenjene strokovne skupine in predsednika izvršnega sveta Laško, jim je doslej uspelo preskrbeti ustrezno nadomestilo za večino odvečnih delavcev. V tem času so predvsem ob sodelovanju s podjetniki, razvojnimi agencijami, zavodom za zaposlovanje itd. iz zasavskega obdaja softinancirali 23 investicij in tako omogočili odprtje 221 novih delovnih mest in 147 neposrednih zaposlitev. V t. i. programu internega podjetništva so omogočili zaposlitev 188 delavcev v podjetja zunaj premogovništva. Prav tako so doslej softinancirali izdelavo 20 investicijskih programov, ki naj bi v prihodnjih letih omogočili odprtje kakih 1000 novih delovnih mest. Nekaterim delavcem dokupili leta, ne-

V strategiji razvoja energetike v Sloveniji je zapisano, da bomo do konca 1986. leta zaprli vse našeste rudnike rjavega premoga razen Hrastnika in Trbovelj. Vsa zahtevna dela, povezana z zasipavanjem rovov in drugimi zahtevnimi posoji, vključno z preizkuševanjem odvečnih delavcev, naj bi opravili do leta 2000. Pred kratkim so na ministrstvu za gospodarske dejavnosti ustanovili posebno delovno skupino, ki bo v prihodnje skrbelo, da bosta iz sedanjega podjetja Rudniki rjavega premoga Slovenije nastali dve novi. V okviru prvega bosta poslovala rudnika, ki ju ne bodo zaprli. V drugem podjetju pa naj bi bili zaposleni delavci, ki bodo poskrbeli za trajno zaprtje naštetih rudnikov. To podjetje bo denar za delovanje dobilo iz proračuna, medtem ko se bodo morali v prvem čimprej postaviti na lastne noge.

kateri so vzeli odpravnino, več delavcev pa se jih je moralo zaradi poka delovnega dovoljenja vrniti v republike nekdanje Jugoslavije. Skratka, po Matkovih besedah so doslej tako ali drugače poskrbeli za večino odvečnih delavcev. Glede na dosežanje izkušnje pri zaposlovanju in oblikovanju novih programov pa pričakuje, da bodo v prihodnjih letih na podoben način (če jim bo država še stala ob strani z ustreznimi proračunskim dele-

žem), poskrbeli tudi za tiste, ki bodo še ostali brez dela.

V teh dneh bodo člani omenjene delovne skupine obravnavali še 25 vlog, ki so jih prejeli na podlagi septembrskega razpisa ministrstva za gospodarske dejavnosti. S predloženimi programi naj bi se v letošnjem letu zaposlili še 73 delavcev. V prihodnje pa pričakuje še nove vloge, saj je v okviru omenjenega razpisa mogoče zaposliti okoli 630 delavcev.

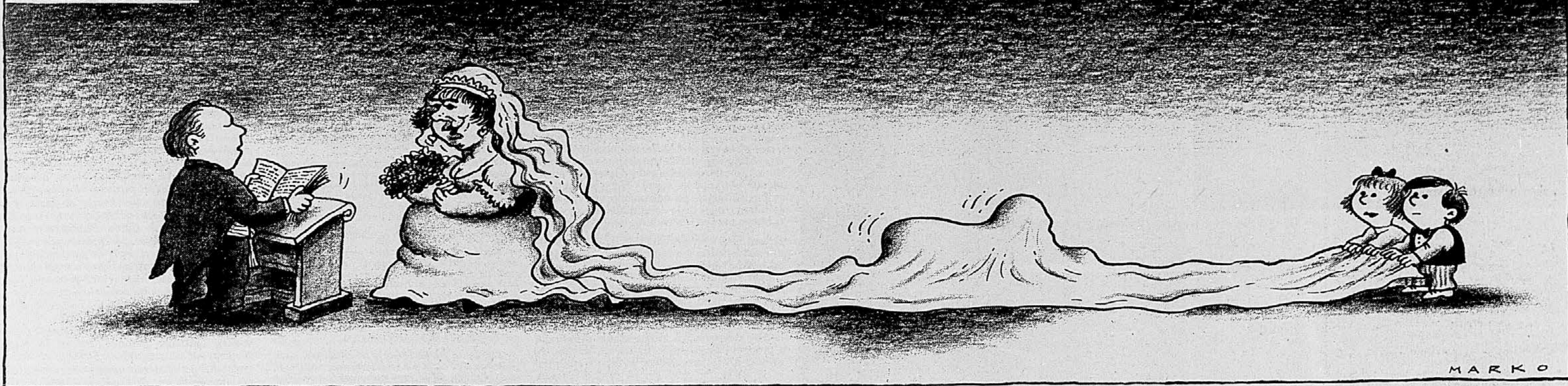
Kljub precejšnjim spremembam, ki jih je že in jih še bo povzročilo prestrukturiranje rudnikov rjavega premoga v Zasavju, poteka zapiranje in preizkuševanje v primerjavi s sanacijo železarn in podobnimi akcijami brez kakršnihkoli večjih pretresov in očitno tudi uspešneje. Zato se zastavlja vprašanje, kako odgovornim to uspeva. Po Sovičevih besedah je tudi slovenska vlada ocenila, da je omenjena strokovna skupina doslej zelo dobro opravila svoje delo.

Roman Matek pa je nekoliko podrobneje razložil njihov odnos do omenjenega prestrukturiranja. Celoten program temelji predvsem na lokalnih in tržnih pobudah. To pomeni, da so v prestrukturiranje vključeni najodgovornejši ljudje iz posamezne občine, ki dobro poznajo problematiko, ustrezni pa so na koncu tudi predlogi za posamezne rešitve. Že od vsega začetka pa so si prizadevali

Foto: Miko Kranjčič

MARKO KOČEVAR

AVSTRIJSKI DNEVNIK

Liberalna provokacija z razlogom

6. novembra 1993

Nogometarji v zeleno-belih dresih so spet izgubili. Z Rapidom gre...

državna institucija, znašlo v takšni stiski. Avstrijska prva liga brez Rapida? Nemogoče!

brezupno zadnji na nogometni lestvici, se je pred finančnim polomom šele v zadnjih sekundah rešil...

7. novembra 1993

Pravijo, da ima najlepše oči Avstrije. In najčarnejši smeh. Ne bi ugovarjal, vsekakor pa bi se varoval predolga pogleda...

s štirimi poslanci, ki jih je Schmidtova odpejala s seboj v Liberalni forum...

Danes, dobrega pol leta kasneje in po prvem volilnem uspehu (na spodnjeavstrijskih deželnih volitvah)...

sko skupnost. Socialdemokrati so bolj tiho, torej otroci tistega rodu, ki ga je v začetku sedemdesetih let Bruno Kreisky ob pomoči...

Današnji liberalno usmerjen volilni naraščaj, torej otroci tistega rodu, ki ga je v začetku sedemdesetih let Bruno Kreisky ob pomoči...

12. novembra 1993

Avstrijska republika je bila danes stara 75 let. Kar pomeni, da je ravno toliko časa minilo od razpada zloglasne ječe narodov...

Kaj bi bilo, če bi... Če bi imel avstroogriški zunanji minister Ottokar Czernin krajiški jezik in bi cesarju Karlu I. uspela separatna pogajanja s Francozi?

Amak kakšno naključje... On Božidar, jaz Božidar... Mogoče pa vendar... Svati so nenadoma tako preproste!

Na Kozjansko grem! Nisem se še popolnoma zbrala. Kaj bo z vami, kozljiči moji, trije kozljiči moji zlati? Da me Božidar ne bi imel kam dat, so rekli. Neumnost! Podarili me bodo revni družini s Kozjanskem...

Na Kozjansko me peljejo. Biti moram močena. Kaj naj vam povem, ko smo sedeli na robu sadovjaka in gledali sončni zahod? Zdelo ko ste vsi zbrani pri meni, me poslušajte, kaj vam povem jaz - vaša mati, pankrška mati... Z vami je tako: vi niste kakor drugi otroci - vi ste samorastniki. Vi se niste odzabili po zibelkah, vaše zibelke so razgane, brazde, zare, kjer vas je igralo sonce in vas je močil dež. Čez petdeset let vas bo lahko že sto, čez sto let vas bo petkrat, desetkrat toliko. Potem si boste združili lahko priborili svojo enakopravnost, svoje pravice... Uh, prevlež revolucionarno! Spet sanjarim. Tokrat in barvah temc.

Kozljiči moji, trije kozljiči moji zlati! Rešujem temeljno eksistencialna vprašanja: od kod prihajam, kje sem in kam grem? Prihajam z Dolenskega, sem v kombiju Nedeljskega dnevnika in grem na Kozjansko. Moje življenje je goleda funkcija. Služim samo temu, da so nekateri ljudje lahko dobri. Oh, kako vobro se počuti človek, ki je dober! Posebej še po obilnem kosilu. Tudi vam, kozljiči moji, bodo rekli, da ste dobri. In takrat, ko nam naši vrsti rečejo, da smo dobri, takrat nas pojedo.

Zakaj dobrih ljudi nihče ne poje? In ljudje tudi pravijo: »Tako rad te imam, da bi te pojedel!« Potem pa jih samo malo oblinejo, povajajo in dušijo v lastnem potu - pojesti pa jih noče nihče. Ali jih v resnici nimajo tako radi, kot pravijo?

Nemara pa niso dobri! Kozljiči moji, trije kozljiči moji zlati! Krila bi vam morala ob rojstvu dati, kajti...

Kajti vaša usoda je zapisana v knjigi mrtvih: »Zreži prednji del kozljiča na lepe koščke, poberi kosti iz nog in hrpta, poplakni meso v vodi ter ga posoli. Čez nekoliko časa ga povajaj v moki, jaju in drobtinah, ter polvaj z razbeljenim maslom, da so koščki lepo rumeno zapečeni. Čvri jih bolj počasi in lepši s prikuho na mizo.«

Mojo kri pijete. Moje telo uživata. Marko Zorko

Seveda mi ni vseeno, končno sem s tem klubom osvojil nekaj naslovov, bil v finalu pokala pokalnih zmagovalcev, je dejal Barič. Ljudje, ki so bili pred tremi leti na tlu Rapida, so klub uničili. Čudim se, da me ni nobeden poklical! Tako kot Bariču je vsem nevzdržno žal, da se je dunajsko moštvo, svojčas, pod predsedstvom legendarnega sindikalnega voditelja Antona Benye tako rekoč

sto tega jo krojijo različni zakoni posameznih zveznih držav, poklicna združenja in lokalni nadzorni odbori, kakršen je tisti na univerzi G. Washingtona, ki je dal Hallu dovoljenje za poskus. Se najboljša doslej je bila predsedniška komisija, ustanovljena v času predsednika Carterja. Ta je izdelala široka navodila o nekaterih najboljših spornih medicinskih zadevah: o določanju možganske smrti, o tem, kdaj je etično pravilno, da zdravnik odtegne zdravljenje... Ta komisija je razpadla leta 1983. Vzmemirjenje po objavi vesti o kloniranju človeškega zarodka pa bo zelo verjetno le pospešilo ustanovitev podobnega odbora pod predsednikom Clintonom.

Mnogi znanstveniki, ki se ukvarjajo z razmnoževanjem, pa si v slutnji, da jim bo zakonodaja prizerala peruti, želijo, da Hall in Stillman ne bi bila načela vprašanja o kloniranju. »Medicini nista naredila usluge,« pravi dr. Marilyn Monk, raziskovalka z londonskega inštituta za zdravje otrok. Njena kolegica dr. Leeanda Wilton, direktorica za embriologijo na avstralskem centru Monash IVF, kjer so razvili veliko tehnologije za oplojevanje v epruveti, pa pravi, da bi lahko tak poskus opravilo na stotine znanstvenikov, čisto tako, kot sta ga Hall in Stillman, pa ga niso, ker so vedeli, da bi dregnili v svoje gnezdo.

Hall in Stillman sta to presenečena spoznala šele po odzivu javnosti. V televizijskih oddajah sta zmedena skušala obrzdati razpravo in ostati pri golih dejstvih: da sta uporabila okvarjene embrije, da jih nista nikoli vsadila v maternico, da ne bi nikoli mogli zrasti v žive ljudi. Namesto tega pa sta se morala spopasti z vprašanji, kakršno je: »Ali bi se z njuno tehniko dalo presaditi levjo glavo na konjsko telo?«

Pogoje razprave so jasno in glasno postavili etiki s tem, da so odvrnili razpravo od tistega, kar se je resnično zgodilo, na srhljive scenarije o tem, kar bi se kdaj v prihodnosti morebiti lahko. Obupana znanstvenika sta se na koncu umaknila v zadnje pribežališče: »Hotela sva priti le do nekaj osnovnih podatkov. Odločitev o pravih, po katerih se bomo ravnali v prihodnosti, pa morajo sprejeti etiki in medicinska skupnost, upoštevaje splošno javno mnenje,« sta skrušeno izjavila v oddaji Larryja Kinga.

Vendor bo tako stališče morda neustrezno v prihodnosti, po kateri bo križala kloniranje in genetski inženiring. Raziskovalcem ter mejnih področij postaja vedno bolj jasno, da morajo biti hkrati etiki in znanstveniki. Tehnologija drvi naprej, gnana od lastnega zaleta. Čas je, da razpravljamo o tem, ali je prav ali ne, preden pride v uporabo, ne pa potem.

Prirejeno po revijah Time, Newsweek in Die Zeit

UM STEPHENA HAWKINGA

Črne luknje in novorojena vesolja

V zgodovini fizikov 20. stoletja bo zagotovo omenjeno tudi ime profesorja Stephena Hawkinga. Tudi mesto v zgodovini založništva mu je zagotovljeno. Z raziskovalnim delom o naravi črnih luknji in izvoru vesolja si je prislužil spoštovanje kozmologov, z opisom tega svojega dela v Kratki zgodovini časa pa slavo, rekordno prodajo knjige in kupe denarja.

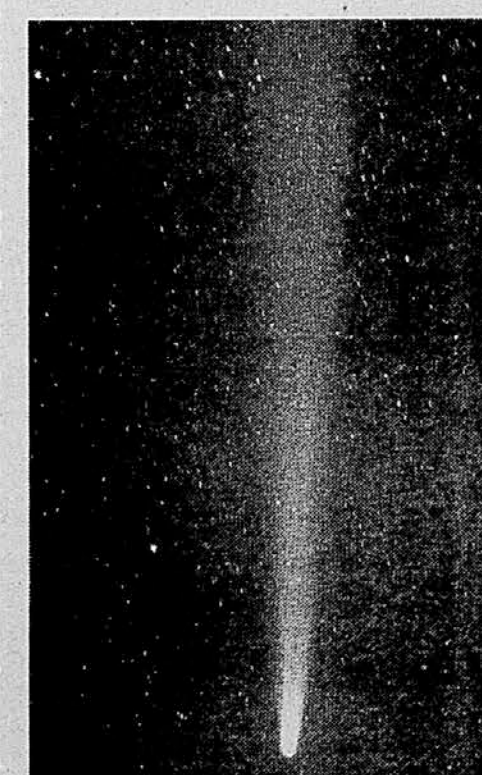
Njegova najnovejša knjiga je zbirka esejev in govorov. Za gospoda Hawkinga med tema dvema oblikama večinoma ni bistvene razlike. Pred trahostomijo je degenerativna bolezen živčevja, ki ga je priklenila na invalidski voziček, tako popačila njegovo izreko, da je lahko komuniciral le s pomočjo tolmača. Po operativnem posegu leta 1985 pa uporablja računalniški sintezator govora, napravico, ki mu je znova omogočila nastopanje v javnosti. Z njo lahko vnaprej programirane besede postreduje poslušalcem v predavalnicah, ne da bi zato moral iz svojega vozička. Po zdaj že znameniti izjavi človeka, ki je o njegovih znanstvenih idejah posnel film, je nemi in negibni Stephen Hawking postal največji negovoreči »talking head«.

Zaradi njegovega stanja ga ni bilo težko označiti kot »človeški um, ki je ločen od telesa«. Sam bi najverjetneje zadržal, da je njegov poglavitni intelektualni vir - bistvo vesolja: naravni zakoni, ki pojasnjujejo, zakaj je vesolje takšno, kakršno je, in zakaj ni - in ne more biti - kakorkoli drugače. Prepričan je, da je ta popolna teorija tako rekoč za prvim ovinkom in pripisuje ji fenomenalne kvalitete. V pretiranem sklepanju Kratke zgodovine piše, da razumevanje, kako deluje ta popolna teorija, omogoča predvidevanje o tem, zakaj »božji um« deluje, kot pač deluje.

Eseji v njegovi najnovejši tanki knjigi bralcem Kratke zgodovine ne bodo omogočili veliko novega vpogleda niti v skrivnosti božjega uma niti v kozmološko znanost. Marsikaterega novega odkritja kozmologov avtor sploh ne omenja. Lani, denimo, so s satelitskim preučevanjem kozmičnega mikrovvalnega ozadja zbrali nekaj informativnih drobcev o možni zgradbi zelo zgodnjega vesolja. Gospod Hawking je tedaj ta dosežek navdušeno označil kot »najpog-

membnejše znanstveno odkritje stoletja, morda celo vseh časov«, zato bi človek pričakoval, da bo o tem tudi kaj napisal - če nič drugega, vsaj opravičilo, da je izrekel nekaj tako zelo nespametnega. Toda v njegovi najnovejši knjigi o tem ni niti besedice.

Dejstvo, da se posamezna vsebina esejev ponavlja (in da se v njih ponavljajo tudi deli Kratke zgodovine), ni niti tolikšna pomanjkljivost, kot bi se lahko zdelo na prvi pogled. Navsezadnje gre za zapleteno gradivo in če je bralcu iz esejev v esej predstavljeno v nekoliko drugačni luči, mu to lahko celo olajša razumevanje celote. Ena od očarljivih posebnosti gospoda Hawkinga je spoznanje, s koliko različnimi podobami je mogoče priklicati v spomin matematične resnice, ki jih obravnava v svojih delih. Radiacija iz črnih luknji, denimo, si je tako mogoče predstavljati, bodisi kot da potuje nazaj v čas bodisi hitreje od svetlobe, kar je pač komu ljubše - ali pa kot temperaturo, ki so jo črni luknji vsilili zakoni termodinamike. Upoštevanje dejstva, da so popotniki v vesolje gospoda Hawkinga brez znanja visoke matematike popolnoma neboljgani in slepi, je pravzaprav dobra zamisel, če jim je dano čim več različnih možnosti za spoznavanje s skrajno zapleteno snovjo.

Toda nekatere teme nenehno ponavljanje v resnici še bolj zaplete. Vzeming božji um. V svojih esejih gospod Hawking prizna nekaj, s čimer je v prejšnji knjigi zgolj spretno manipuliral:

»Znanost je sicer sposobna razrešiti problem, kako je nastalo vesolje, ne more pa odgovoriti na vprašanje, zakaj se vesolju sploh izi vredno, da obstaja. Odgovora na to vprašanje ne poznam.«

Na nekem drugem mestu pristaja na možnost, da je začetne pogoje v vesolju izbral bodisi bog bodisi so jih določili zakoni znanosti. S tema alternativama dozvedno dovoljuje možnost obstoja boga; v resnici pa bogu ne nameni niti za las pomembnejšega mesta kot fiziki - ponuja nam razlago kako, ne zakaj. Nihče od bralcev njegove zadnje knjige ne bo mogel trditi, da Stephen Hawking zares ve - ali vsaj čuti potrebo, da bi vedel - karkoli o bogu.

Steven Weinberg, enako eminenten fizik kot Hawking in neprimerno boljši pisec od njega, je svoje delo Prve tri minute sklenil s turborno ugotovitvijo, da »bolj ko se vesolje izdi razumljivo, bolj se zdi nesmiselno«. Težko se je znebiti občutka, da je intimo stališče gospoda Hawkinga do tega vprašanja najbrž precej podobno. Navsezadnje res ni nobenega razloga, da bi vesolje moralo imeti neko bistveno točko oziroma da bi jo bili, če bi jo že imelo, sposobni odkriti ravno fiziki. Toda če si gospod Hawking ne zaveda ravno pretirano, da bi prodir v skrivnosti božjega uma, kaj ga potlej tako silovito žene v to smer?

Gospod Weinberg domneva, da je prav raziskovanje najpomembnejši vir tolažbe za raziskovalca, saj je vna izmed zelo redkih stvari, ki človeško življenje vsaj malenkostno dvignejo nad raven farse«. Gospod Hawking nam o tem procesu ne pove veliko. Pojasnjuje le ideje v svoji glavi, ne pa tudi tega, kako so nastale - pojasnila o delovanju njegovega uma ali njegovi znanstveni disciplini ga kratko malo ne zanimajo. Njegovi avtobiografski opisi so nenavadno odmaknjeni; zanimanje bralca za avtorja kot človeka vzbudi le transkribirani intervju s Hawkingom, ki so ga lani prikazali na britanski televiziji BBC. Le v njem je mogoče zaznati posamezne drobce popolnoma zaokrožene osebnosti, človeka, ki med poslušanjem Beethovnega godalnega kvarteta op. 132 (ki hvali boga za pomoč pri premagovanju boleznih) razmišlja o njegovih zvezih s samomorom, človeka, ki z mentalnimi naporu dosega največje možno zadovoljstvo. Kako neprimerno bolj zanimivo bi bilo brati knjigo tega človeka.

The Economist, London

Vojko Flegar

